

ELS EPISODIS DE MALALTIES CONTAGIOSES ALS SEGLES XVII I XVIII A OSONA I EL RIPOLLÈS: CONTRA UN ENEMIC INVISIBLE

*Outbreaks of Contagious Disease in the 17th and 18th Centuries
in Osona and el Ripollès: Against an Invisible Enemy*

FRANCESC ROMA I CASANOVAS

fromac@gmail.com

Aquest article estudia els diferents episodis de malalties contagioses durant els segles XVII i XVIII, sobretot a les comarques d'Osona i del Ripollès. Se centra especialment en la gran pesta de 1650-1654 i en l'episodi de l'anomenada pesta de Marsella, de 1720-1724.

En ambdós casos les estratègies d'afrontament varen ser força diferents, sobretot a causa del canvi de règim polític ocorregut arran de la Guerra de Successió. De tota manera, es conserven algunes semblances.

Paraules clau: Pesta, edat moderna, Osona, Ripollès.

This article examines outbreaks of contagious disease in the 17th and 18th centuries, focusing primarily on the regions of Osona and Ripollès. The main episodes discussed are the Great Plague of 1650-1654 and the Great Plague of Marseille of 1720-1724.

In these two cases, the strategies adopted to deal with the outbreak were rather different, in large part because the political regime governing Catalonia changed as a result of the War of the Spanish Succession. Nevertheless, there were some similarities.

Keywords: Plague, early modern era, Osona, Ripollès.

Tradicionalment s'ha considerat que la pesta es transmetia de persona a persona o mitjançant animals, com rates, puces, xinxes, etc., però un estudi recent conclou que els vectors primaris de transmissió varen ser els ectoparàsits humans (puces, polls, etc.), i no pas les rates (Dean *et al.*, 2018). D'altra banda, l'anàlisi genètica indica que els diferents episodis de pesta que es donen durant l'edat moderna no són altra cosa que rèpliques de la primera pesta baixmedieval que, apareguda a Àsia, hauria perviscut al vell continent durant segles (Spyrou *et al.*, 2018), possiblement moguda per les alteracions climàtiques (Schmid *et al.*, 2015)

Del que no hi ha dubte és que aquesta malaltia va marcar bona part de la vida de les persones de l'edat moderna i que els seus episodis associats de mortalitat varen aconseguir mantenir més o menys estable una població que creixia impulsada per taxes de natalitat molt elevades.

Al segle XVI i durant la primera meitat del XVII, la *Història d'Osona* esmenta divuit brots epidèmics a la comarca, brots ocorreguts entre els anys 1501 i 1651 (Albareda *et al.*, 1984: 102-104), o sigui, un brot cada vuit anys de mitjana. Després, hi va haver un gran

episodi de pesta l'any 1720, amb una epidèmia originada a Marsella, i una zoonosi l'any 1732. El 1783 un altre brot de pesta va afectar bona part de Catalunya (Villalba, 1803: 100 i 149). I això que, teòricament, segons Carlo Cipolla la pesta s'hauria retirat d'Europa a la segona meitat del segle XVII (Cipolla, 1992: 172).

L'episodi de mitjan segle XVII

A l'edat moderna el tractament de les malalties infeccioses tenia un enfocament molt intuïtiu (Roma i Casanovas, 2019): fruit de la concepció de la malaltia com un càstig diví. D'aquesta manera algunes de les causes i remeis que es varen posar en marxa van ser d'ordre espiritual i religiós (Rossell, 1632), però les processons i els actes de desgreuge, que s'han de llegir com les solucions més coherents amb l'etiologia de la malaltia, és força possible que tinguessin un impacte encara pitjor sobre la salut pública, ja que suposaven la concentració en espais reduïts de grups importants de persones.

Com a molt, davant d'un possible contagi, es reaccionava evitant els contactes entre les persones infectades i les que es consideraven sanes, i això volia dir el sotmetiment a quarantenes rigoroses, amb campaments dedicats tant a persones infectades com a altres que estiguessin sanes però que haguessin de passar el seu temps d'aïllament per evitar de contagiar les altres.

També es varen posar en marxa altres sistemes de control de la població (Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 1652) junt amb cremes de mercaderies considerades sospitoses¹ i l'ús de perfums o fumeres per desinfectar allò que es pogués. Aïllament, foc, perfums i altres elements (com el vinagre o l'aiguardent) servien per evitar els contagis.

La resposta als episodis epidemiològics va quedar a mans dels consells municipals, però moltes vegades les ciutats van amagar la situació real pels efectes devastadors que el seu reconeixement podia tenir sobre la societat i l'economia del moment.²

L'afrontament de l'epidèmia de manera independent a cada localitat, amb unes juntes del morbo que tenien tant poder com els regidors, va dificultar la posada en marxa d'una estratègia comuna entre els diferents focus pestilents. Fins i tot en alguns casos es van produir desacords entre la Junta del Morbo i el poder municipal,³ o amb alguns particulars.

D'aquesta manera, la pesta, causada per comportaments humans que es feien desagradables a ulls de la divinitat, s'havia de tractar com un afer d'ordre públic. Això suposava que en la seva profilaxi apareguessin molts elements que anaven en contra de les rutines habituals de les persones i contra el funcionament socioeconòmic del moment. D'aquesta manera, l'epidèmia de 1650-1654 va posar en dubte la societat del moment i li va fer replantejar alguns dels elements que li semblaven essencials: es varen desviar alguns camins reials, es varen confiscar

1. AMV, Cartes a la Ciutat, 18 (1651-1654). Carta de l'11 de juliol de 1652.

2. AMV, Cartes de la Ciutat, 10 (1650-1674).

3. A Manlleu, els morbers varen fer tancar el carrer Nou del Pont, però l'oficial del batlle d'aigües «[...] feu aspallar molta part de las tancas del morbo segons entenien en vilipendi de dita guarda, o clos [...]». Llibre d'Acords del Consell de Vic, 19 (1648-1655), 10 d'agost de 1650.

partides de cereals destinades al mercat local, algunes fires varen deixar de celebrar-se, varen aparèixer campaments de barraques en diferents llocs...

La pesta va trencar les estructures que regien la societat catalana d'aquells anys i va posar en qüestió l'estructura econòmica del moment. A la manca d'aliments s'hi van sumar les dificultats per al seu trasllat. Per això alguns testimonis relacionen l'epidèmia amb la fam. D'aquesta manera, per a Joan Guàrdia, el 1651 va ser «l'any de les tribulacions de fam, pesta y guerra», i el món rural es va omplir de passavolants que només podien sobreviure gràcies a la caritat (Pladevall i Font & Simon i Tarrés, 1986). En aquest atzucac, les persones pobres varen ser les que en varen sortir més malparades, com ens indica el testimoni del rector de Vinyoles d'Orís: «[...] tots son pobras, que entre ells [ellas?] nos trobarian quatre sous, que quant tenen salut y llibertat, viuan ab miseria, que faran are [?].»⁴

En aquest context, els consells municipals tenien clar que la seva missió era proveir la població més feble de les virtuals que es consideraven bàsiques. Per això el 22 d'agost de 1650 es va fer un pregó a la ciutat de Vic pel qual es concedia permís a qualsevol persona per pastar qualsevol tipus de pa.⁵ Al mateix temps, el Consell Municipal va decidir comprar blat a qualsevol lloc que se'n pogués trobar, mentre a la ciutat continuaven els registres i les confiscacions de cereals, els preus de venda seguien fixats i, fins i tot, l'any 1651 el Consell va intervenir en el comerç de l'oli i va acordar vendre arròs per ajudar a qui ho necessités. Però quan a finals de 1650 el Consell vigatà decideix comprar blat a Perpinyà, el governador de Cotlliure ordena detenir les barques que el duen.⁶

Les ciutats es varen tancar dins de les seves muralles o se'n varen construir de noves i es van establir controls —anomenats sovint *pals*— on s'exigia un certificat o cèdula de sanitat per poder-les travessar. Només el fet de no poder sortir a treballar els camps i hortes que es trobaven fora muralles va suposar la fam de centenars de persones.⁷

Pertot arreu van aparèixer diferents guardes del morbo, que sovint suposaven la construcció d'alguna infraestructura. A Centelles, per exemple, hi havia un *pal* on uns vigilants feien guàrdia dia i nit i es resguardaven en una caseta de fusta i a qui se subministrava vi, formatge i pa. Per controlar la població, en aquest pal es va fer servir «[...] pólvora y pilotes lo qual ses compartit per les guardes del morbo [...]». De fet, s'havia de buscar un difícil equilibri entre assegurar la circulació de mercaderies primàries i restringir la de persones per evitar els possibles contagis, fet que volia dir que el personal sanitari i els seus auxiliars també havien de viure apartats de la seva família i passar quarantenes abans de tornar a la seva vida habitual.⁸

La por al contagi feia que molta gent fugís dels morts i que sovint no se'ls volgués enterrar pel perill que representaven. Per això algunes persones van ser

4. AMV, Cartes a la Ciutat, 18 (1651-1654). Carta signada pel capellà Gaspar Serra el 2 de juliol de 1652. També la carta del 9 de juliol de 1652.

5. AMV, Llibre d'Acords. Vegeu les dates que s'indiquen en el text. Vegeu també AMV, Llibre d'Acords, de 1648 a 1655, vol. 19, 22 d'agost de 1650.

6. AMV, Cartes a la Ciutat, 18 (1651-1654). Carta del 24 de novembre de 1650.

7. ABEV, AVV, 911, s. p.

8. ABEV, ACF, 2632, f. 238v.

obligades a enterrar els seus familiars o coneguts —pràctica habitual en els campaments de barraques.⁹

Els morts van ser enterrats fins i tot fora dels cementiris, per no posar en perill les persones que assistissin en aquest ritual. Aquest fet fa impossible fer-ne un estudi estadístic, però una aproximació qualitativa indica que les morts es varen produir en uns llocs mentre en d'altres no en van aparèixer.

Les barraques

El control de la població infectada es va dur a terme mitjançant les anomenades *guardes de vista*: des de la distància, però sense perdre'n el control visual, les persones dels campaments o d'uns improvisats llocs de refugi¹⁰ eren vigilades per evitar que es comunicuessin amb les altres o que abandonessin el seu aïllament.¹¹ Una de les seves funcions era evitar els contactes.¹²

Això va suposar l'aparició de dos tipus de campaments de refugiats o de barraques.

Per una banda hi va haver campaments improvisats de persones sanes que van fugir per no patir les conseqüències de la pesta (els casos estudiats mostren que les ciutats es van quedar pràcticament buides com a estratègia per fer front, de manera individual, a la pesta) (Parets, 1989: 55).

D'altra banda, hi va haver uns campaments que estaven formats per persones infectades o possiblement infectades. En aquest cas es tractava d'autèntics camps de refugiats on eren concentrades per la força les persones que havien de purgar la quarantena o bé que presentaven símptomes de patir la malaltia. Amb el pas del temps, aquestes concentracions es van senyalitzar.¹³

En un altre lloc hem mostrat que l'episodi de pesta de mitjan segle XVII va tenir com a mínim dues pulsions (ara en diríem onades) (Roma i Casanovas, 2019) i és possible que es produís un cert procés d'aprenentatge en la manera com s'havia de fer front a aquesta realitat. Però segurament aquest procés no va significar un canvi radical, sinó un compliment al peu de la lletra del que estava establert (prohibició d'acollir gent forastera, guardes als portals, persecució de les pòlisses falses, control del lloguer de cases fora muralles, amenaces de mort si no es feien les purgues completes, prohibició dels aplecs, senyalització de les barraques i llocs infectats...¹⁴).

La solució sembla que s'havia trobat, i s'hauria de tornar a posar en marxa set dècades més tard, quan va esclatar una nova pesta a Marsella.

9. AMV, Cartes a la Ciutat, 18 (1651-1654). Carta del 15 de maig de 1651.

10. No recordo haver trobat en cap moment la paraula *llatzeret*, com sí que apareix en l'epidèmia del segle XVIII.

11. ACOS-146-T2-101.

12. ABEV, AVV, 911, s. p.

13. ABEV, AVV, 911, s. p.

14. ABEV, AVV, 913.

L'episodi de 1720-1724

A partir de juny de 1720, una malaltia altament contagiosa va afectar la ciutat de Marsella (Villalba, 1803) i de seguida van aparèixer alguns brots en diferents punts del Principat, com Manresa (Cornet i Arboix, 1991: 78), Ripoll¹⁵ o Vic, però cal remarcar que no sembla que aquests brots tinguessin cap relació amb la ciutat francesa i que possiblement no es tractava de pesta en sentit estricte.

Aquest cop, però, es posaria en marxa una estratègia per fer-hi front força diferent de la que acabem de veure, una estratègia que es va centrar sobretot en establir un cordó sanitari que aïllés el nostre país de l'Estat francès (Arranz i Herrero, 1985: 195). Aquesta estratègia va ser possible pel canvi ocorregut en el context polític posterior a la Guerra de Successió.

En aquest nou marc, Felip V, el mes d'agost de 1720, va donar diverses reials provisions que «observadas, inviolablemente, sirviesen de resguardo á la salud del reyno, para precaución del contagio pestilente» i va crear una Junta de Sanitat (Villalba, 1803: 103).

De la mateixa manera, en els primers dies es va comissionar el metge Josep Fornés a la Universitat de Montpeller, amb la intenció d'obtenir-ne informació i fer-ne un informe per a la Junta de Sanitat de Barcelona (Villalba, 1803).¹⁶

El capítol de Vic en va ser informat per una carta del rei del 27 d'agost, i de seguida es van posar en marxa un seguit de rogatives i actes religiosos amb l'objectiu d'apacar els rigors de la divina justícia, implorant el patronat de Maria Santíssima, i dels sants Miquel, Sebastià i Roc. Les rogatives, la benedicció del terme i les missions es varen succeir en dies posteriors i fins i tot es va dur la Marrededeu dels Dolors a la catedral.¹⁷

Al mateix temps, i també per iniciativa reial, sota l'impuls del comandant de la ciutat es va muntar una guàrdia a la porta del Vi Petita, on cada dia, per torns, anirien un capítular i dos residents.¹⁸

Amb l'arribada de 1721, una nova missiva del rei demanava la contribució del capítol a les despeses de la Marina per prevenir el mal, a la qual es va respondre amb un donatiu de 160 pesos.¹⁹ Aquests diners, que el capítol va reconèixer que eren pocs però que s'enviaven amb «cariño»,²⁰ anaven dedicats a pagar «la manu-

15. Arxiu Comarcal del Ripollès, fons ACRI150-68-T2-1, Josep Tutlló, prevere, Llibre de notes del doctor mossèn Tutlló, prevere. Llibre de notas curiosas y antiguas desde 1712 en abant [sic].

16. Com a detall incidental, Villalba esmenta el pintor tarragoní Miquel Serra (1658-1733), que es trobava a Marsella en aquell moment, on va socórrer molta gent, arriscant la pròpia vida mentre cuidava els malalts i ajudava a enterrar els cadàvers que omplien els carrers de la ciutat, «y consumiendo quanto había adquirido con los pinceles alimentó muchos meses un gran número de personas que libértó de la muerte». D'aquesta experiència en queden dos quadres que recullen la situació del país.

Fornés va remetre a Barcelona una exposició sobre la idiosincràsia de la malaltia i el seu tractament i, fruit dels seus coneixements, l'any 1725 sortia a la llum pública el seu tractat sobre la pesta (l'aprovació reial per a la publicació és de novembre de 1723 i l'*imprimatur* episcopal del mes de desembre) (Forners, 1725).

17. ABEV, ACV, Arm. 57/49, s. p. ABEV, ACV, Arm. 57/69, f. 31.

18. ABEV, ACV, Arm. 57/69 32v (10 de setembre de 1720).

19. ABEV, ACV, Arm. 57/49 (20 d'abril de 1721 i 9 d'abril de 1722).

20. ABEV, ACV, Arm. 57/49.

tención de la Guardia puesta en la Marina de España» per resguardar-la del mal contagiós de Marsella.²¹ Posteriorment el rei tornaria a demanar més contribucions per ajudar a l'aïllament del país.²²

El Consell Municipal de Vic

Vic, cap d'una vegueria que havia desaparegut d'ençà de la reorganització borbònica, seguirà exercint un cert paper de lideratge en aquest tema. Aquí, la primera informació apareix el 6 d'agost de 1720, quan, davant de les notícies de la pesta a Marsella, el Consell acorda que es faci el que convingui i es gasti el que calgui per protegir la ciutat.²³ Pocs dies més tard, s'enviava una comissió a visitar la frontera «para el mejor resguardo del mal contagioso».²⁴ D'aquesta manera, el governador de la ciutat es va desplaçar fins a Ripoll (18 d'agost de 1720) i Sant Joan de les Abadesses (dia 20), des d'on sortiria cap a la Cerdanya per parlar de «los comersos ab Fransa per respecte del mal contagiós i posara guardas a les fronteras».

El 7 d'agost de 1720 es rebia una carta amb les disposicions de l'Ajuntament de Barcelona sobre la salut pública i es prenen algunes providències (segurament les mateixes que s'havien adoptat a Barcelona), «habiendo ya destinado paraje el mas cómodo para los que puedan llegar de Francia».²⁵

Finalment, el 29 d'agost de 1720, en una carta adreçada a Francisco Caetano de Aragon (governador interí del Principat) es parlava de l'increment de persones malaltes «en tan crecido número que muchos años haze que no se havia experimentado caso semejante». Els casos es donaven tant a l'interior de la ciutat com als ravals i es deia que amb prou feines hi havia cap casa sense malalts.²⁶ A finals de setembre eren en total 1.105 casos, 99 dels quals eren a l'hospital. Aquell dia es va acordar contractar el metge de Torelló Ignasi Figarola,

«por ser el número tan crecido no pueden de mucho los médicos de la Ciudad asistir a todos mayormente recayendo esta epidemia [sic] el mas en Jornaleros muy pobres que por falta de caudales no pueden pagar el médico y por esto se mueren miseramente.»²⁷

La por es va emparar dels regidors municipals, que van enviar una carta el 5 de setembre de 1720 als regidors d'Olot dient-los que dos veïns de la capital de la Garrotxa havien tornat de Marsella i passat 24 dies al llatzeret. Tot i que n'havien sortit amb permís, des de Vic es demanava que els metges els fessin una exploració i que si presentaven símptomes se'ls tornés al llatzeret (també deien que si no en tenien, els posessin a la presó fins que se sabés on paraven les mercaderies que havien dut de Marsella).²⁸

21. ABEV, ACV, Arm. 57/49.

22. ABEV, ACV, 56/46, s. p.

23. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 20-21.

24. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 32 (15 d'agost de 1720).

25. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740, s. p.

26. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

27. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 21v-22 (29 de setembre de 1720). El 26 de setembre de 1720 es parlava de 1.120 malalts, incloent els de l'hospital. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

28. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

El 26 de setembre de 1720, en una carta es parla de l'existència de persones detingudes als llatzerets de Santa Magdalena i de Molló (Ripollès), així com de la possibilitat de suspendre la fira de Sant Miquel, tot i que finalment es va mantenir perquè en altres llocs més propers a la frontera, com Berga, no s'havia pres cap mesura semblant.²⁹

El mes de novembre la ciutat de Vic havia posat en marxa les guardes del morbo³⁰ i es varen tancar les portes de la ciutat i instaurar les guardes obligatòries, de manera que ningú podia entrar a la ciutat sense butlleta de sanitat.³¹ A finals d'any encara continuaven les guardes del morbo i es demanava que es pagués llenya perquè feia fred.³²

Pel setembre de 1721 es llegia una carta del corregidor que parlava de les barraques «que se van a construir en la línea de este corregimiento». En total els demanava 280 lliures per enviar a Camprodon, «por estar ya los vatallones [sic] en la frontera, y necesitar de este abrigo». Reunit d'urgència, el consistori va acordar accedir al pagament.³³

En el mateix sentit, en la sessió del dia 27 d'octubre de 1721, Ignasi Sallés i de Rius, subdelegat de la ciutat i del partit, demanava per carta del dia 19 l'import corresponent a la manutenció de trenta barraques en el que abans era la vegueria, «en la línea preventiva del contagio», a més d'oli, mantes i «jergones» i de quatre paisans per a les guardes, de manera que en total havien de ser trenta-cinc homes que el dia 25 havien de ser a Camprodon, per ordre del governador. Cada persona seria socorreguda amb cinc sous a compte del cadastre, però com que no s'hi va apuntar ningú, segurament per la poca retribució, es va fer un segon intent, augmentant en un sou diari la dotació, però tampoc ningú no va respondre. Davant de la manca de voluntaris, el Consell va convocar els gremis de la ciutat i es varen repartir entre ells els trenta-cinc homes de la ciutat. A més dels sis sous de l'Ajuntament, es preveia que els gremis donessin alguna cosa més.

Un document explica el fracàs d'aquesta mesura dient que tot i que l'Ajuntament pagava el sou extra més el dia d'anada i tornada, per l'orografia del lloc els voluntaris havien de comprar el pa i per aquesta raó no els sortien els números.³⁴ Per això es va acordar que Josep Codina aniria a Camprodon a veure si trobava algunes persones que ho fessin per menys preu o com a mínim que cobrant el mateix no se'ls hagués de pagar el dia d'anada i tornada.³⁵

29. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740. En una altra carta, del 28 de setembre de 1720, es diu que molta gent està malalta, però que no moren (perquè es diu que són terçanes i es tracten amb quina), el problema és que la gent recau. També es parla de gent fent quarantenes en els llatzerets del Corregiment. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740. Una carta d'octubre de 1720 explica el procés de les terçanes a Vic, i que la ciutat havia arribat a tenir 1.186 malalts, però que en aquell moment ja només eren uns 400. La resta s'havien curat donant aliments i medicaments als pobres. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

30. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740 (carta del 12 de novembre de 1720). El document també diu que com que alguns ciutadans no hi volgueren anar, una carta diu que varen ser empresonats.

31. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740 (carta del 30 de gener de 1721). AMV, Acords Ajuntament, 34.

32. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740 (carta del 13 de novembre de 1721).

33. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 54 i carta annexa del 24 de setembre de 1721.

34. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 60 i carta annexa. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

35. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 60 i carta annexa.

El dia 20 d'octubre de 1721, tot i mantenir els trenta-cinc homes, ja es parlava de la manutenció i subsistència de setanta barraques.³⁶ Per una carta de març de 1722 sabem que la decisió d'enviar gent a la línia fronterera havia estat presa pel marquès de Castel Rodrigo i que finalment havien estat vint-i-vuit homes, que cobraven el mateix que el monarca havia ofert inicialment.³⁷

El Ripollès

Segons fonts eclesiàstiques ripolleses, la notícia de la pesta de Marsella havia arribat a Ripoll el mes de juliol de 1720, i de seguida es varen prendre les primeres mesures: no s'hi admetia ningú que no portés «una cèdula de sanitat».³⁸ Els ponts es varen mantenir oberts, però bona part de la vila de Ripoll es va tancar. A cadascun dels portals es varen posar tres homes, que feien guàrdia des del moment d'obrir les portes fins al migdia, quan eren rellevats per una altra guàrdia que s'hi estava fins al tancament de les portes.³⁹

El 27 de juliol de 1723, Joan Pau Bardis i Josep Bardi, de 65 i 25 anys respectivament, pare i fill, varen declarar que els darrers dies de juliol de 1720 es varen publicar a la vila de Camprodon unes crides que prohibien que ningú, a pena de la vida, pogués tractar ni contractar amb cap persona del Rosselló i altres parts de França. Després d'això, ni ells ni molts altres com ells havien tingut tractes amb forasters i ningú va entrar al Rosselló, ja que estava prohibit, «a occasio del mal contagiós que era en la Fransa».⁴⁰

D'aquesta manera, el 26 de febrer de 1723, Pau Miàs i Pere Viola, mestres fusters de Camprodon, davant de Francesc Torrent i Ferret, subdelegat de la Superintendència General del Principat al partit de Camprodon, Ripoll i Ribes, declaraven sota jurament haver fet un reconeixement dels «[...] arbres que se han cortado en diferentes masias y casas del termino de Santa Cecilia de Molló del Abadiado de Ripoll para quemar y hacer fuego en las barracas que se hallan formadas y estan sitas en dicho término para la precaucion del mal contagioso [...]». Els primers arbres sembla que s'haurien començat a tallar en terme de Molló el

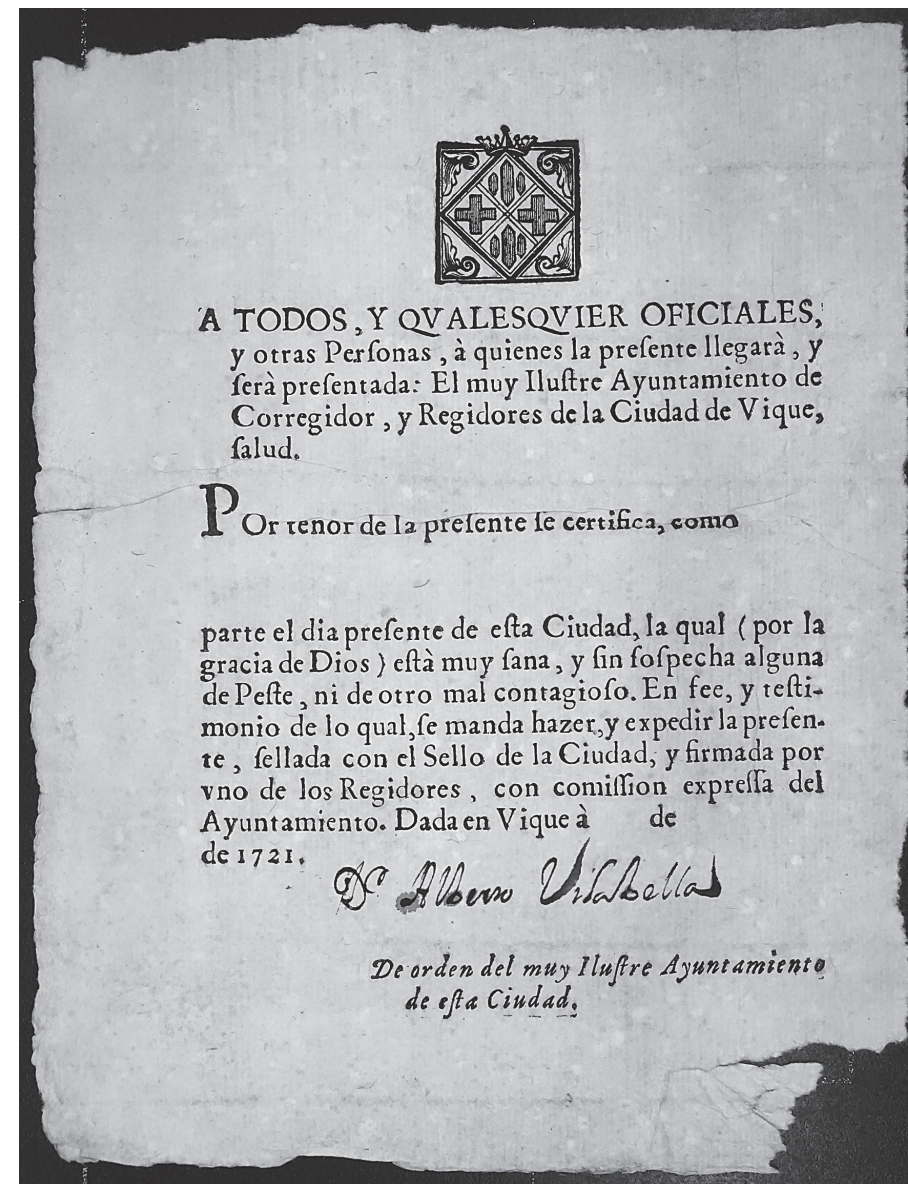
36. AMV, Cartes de la Ciutat, 1719-1740.

37. Carta de Josep de Vallejo dirigida als regidors, datada el 25 de març de 1722. AMV, Cartes a la Ciutat, 31, p. 9.

38. Arxiu Comarcal del Ripollès, fons ACRI150-68-T2-1, Josep Tutlló, prevere, Llibre de notes del doctor mossèn Tutlló...

39. «Havent arribat notícia en Ripoll als [falta dia] de Juliol de 1720, que en Marsella un vaixell que venia del Bell lo gui havia aportat la pesta que Deu Nostre Senyor nos guardé, passada la notícia per lo present Principat de Catalunya; se procurà a la Vila de Ripoll per a què guardàs i no admetia persona alguna que no aportàs cèdula de sanitat com se experimenta un traginer que venia de Ribas i perquè no aportava cèdula de sanitat no se admeté y aportava per vindre una carga de tonyina, restaren oberts los ponts, lo arquet se tancà del costat del Molí al canto de la Hera de lla lo moli dins la clàusula, la font Vina dins que se tanca al canto de lo molí draper, amb circumstància que don Christofol Sandoval concedí a Joan Baptista Toralles moliner, una pinta per poder ell tant solament passar a moldre; les guardes se posaren tres homes a quiscun portal, que eren als ponts i porta de la Almoina y estos estaven des que se obrien les portes fins lo migdia, y se mudaven y rellevaven, y los de migdia, fins que se tancaven les portes.» Arxiu Comarcal del Ripollès, fons ACRI150-68-T2-1, Josep Tutlló, prevere, Llibre de notes del doctor mossèn Tutlló, prevere. Llibre de notas curiosas y antiguas desde 1712 en abant [sic].

40. ABEV, ANV, 802, p. 298.

Cèdula de sanitat vigatana de 1721 (Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic).

19 de gener de 1723.⁴¹ El mateix es va fer el 23 de març de 1723 amb els arbres del terme de Sant Esteve de Llanars, que s'havien utilitzat per cremar i fer foc a les barraques.⁴²

Finalment, les mesures es varen relaxar, possiblement perquè els efectes de la pesta no havien estat tan desastrosos com en les pulsions del segle anterior. D'aquesta manera, el dia 30 de juny de 1723 s'ordenava aixecar les mesures d'aïllament que s'haguessin establert per evitar els contagis, incloent-hi les guardes a les portes, ponts o barques, i que s'admetessin els comerciants de qualsevol origen sense que se'ls pogués demanar cap mena de salconduit. Els controls que fins llavors havien estat d'ordre local passaven ara a ser «nacionals», de manera que només s'establirien controls en el pas de la frontera.⁴³

El 24 de gener de 1724 es deia que s'havia pagat a Pau Duran de Camprodon 6 doblons («dobloncs») pel treball que havia fet per pagar els homes que a compte de la ciutat havien assistit a la línia preventiva del contagi i també per l'oli.⁴⁴ Tot sembla indicar que aquest passament de comptes marca el final de l'episodi.

Aquest episodi no s'ha deixat veure en els registres de defuncions parroquials. Segurament perquè algunes manifestacions d'aquest flagell no varen ser de pesta (aquest és el cas de la ciutat de Vic) i segurament també perquè l'aïllament marítim i fronterer hauria funcionat. El silenci dels arxius es confirma quan el rector de Camprodon deia que en el terme no havia mort ni emmalaltit cap paisà, ni de la vila ni de la línia. Les úniques morts que s'havien produït —diu— van ser entre els soldats infectats que anaven a l'hospital i eren enterrats al cementiri nou de la parròquia.⁴⁵

En aquest sentit, el 30 d'agost de 1723 es va emetre un certificat dels soldats morts a l'hospital des de l'octubre de 1721 fins al 17 de juliol de 1723: en total hi ha trenta-tres noms, de llocs tan distants i diversos com Astúries, Sevilla, Llobardà, Burgos, Toledo, Portugal, Alcalà de Henares o Sòria.⁴⁶

Per tant, els registres parroquials en aquesta ocasió tampoc no poden oferir una imatge fidel d'una epidèmia que sembla que hauria tingut poca incidència més enllà de les zones de frontera. D'aquesta manera, les poques dades que en puguem conèixer les hem de buscar en altres fonts documentals.

41. ABEV, ANV, 802, p. 234.

42. ABEV, ANV, 802, p. 241 i p. 295.

43. «quiten todo genero de resguardo de dentro, y fuera sus lugares para el resguardo de la salud publica retirando den de luego todas las guardias que huvieren establecido en sus puertas, entradas, puentes, o, barcas admitiendo a los comerciantes naturales, o, extranjeros y a qualesquier personas, sin embargo de que no presenten boleta de sanidad pues ya se avilitarán en los pazos de la frontera de Francia los que vinieren de este reyno por tierra, y cessaran en dar boletas, y en bollar con el sello de sanidad las ropas como y en todos los demas gestos, y prevenciones concernientes al resguardo interior de este Principado, pues debe quedar en el franco el comercio como de antes, sin haver presicion de resguardar mas que la marina y fronteras en la forma que se esta disponiendo.» ABEV, AVV, 678.

44. AMV, Acords Ajuntament, 34, p. 118v.

45. ABEV, Camprodon D/2, p. 91v-92.

46. ABEV, Camprodon D/2, p. 32v.

El confinament estatal

Documents posteriors ens indiquen que en aquest extrem del Ripollès es varen aixecar «las líneas», es varen construir barraques a la frontera i s'hi varen destinar homes per fer la vigilància. Sabem que uns (primers?) homes s'hi haurien destinat des del 30 de juliol de 1720 fins al 12 de març de 1721, i que els llocs on s'estaven eren el coll de Puigens (o Prugens) de Molló, Espinavell i la casa de la Boixeda. També sabem que alguns francesos que havien desertat havien passat la quarantena a Ciuroles, que era una masia a tocar del coll d'Ares, on la documentació ens parla d'un llatzeret. Així mateix havia tingut la mateixa funció una casa anomenada la Bestida o la Bastida. També hi havia una guàrdia al coll de la Guardiola, però com que sabem que s'hi va gastar oli segurament existia alguna barraca o altres estructures construïdes, tal com passava a la capella d'Espinavell o a la de Sant Sebastià. Sabem que de barraques se'n varen construir al coll d'Ares, al coll de les Boires, a la font de les Dous i al coll de Lavern (o Isern). Als quarantenats de les barraques se'ls varen proporcionar plats i olles de terrissa, destrals, mantes, llençols i llenya. La llenya —i carbó— també es va fer servir per a les guàrdies dels llatzerets i pels «corteles de los comandantes». El document parla d'unes casernes de la cavalleria que estava de ronda, que eren a la casa de Silvestre Pastoret, al mas Quintà de Favert i al veïnat d'Espinavell. Aquest document també feia referència als molts arbres que s'havien tallat per fer les barraques i per fer-hi foc, que fins al moment ningú els havia pagat.⁴⁷

A Freixenet, sobre el puig de l'Ascensió, hi havia tres barraques dins del terme de Camprodon. De la línia se'n cuidaven Joseph Balejo, mariscal de camp, i un ministre de l'Audiència, que al principi habitaven a la vila.⁴⁸

Tot sembla indicar que a partir de l'estiu de 1724 la zona fronterera hauria recuperat una certa normalitat i que era el moment de passar comptes.

Pel que fa als arbres, si sumem els que es varen declarar als termes de Molló i Llanars, trobem més de 15.500 arbres dividits en tres categories. Alguns d'aquests arbres eren fruiters i no hem trobat constància documental que ningú es fes càrrec de les despeses que tot plegat va suposar.

El 26 de febrer de 1724 els regidors de Gombrèn i Aranyonet varen fer una declaració de les despeses que els havia ocasionat la defensa contra la pesta, però aquesta finalment no va ser admesa (segurament perquè el consistori no hi havia posat res propi).⁴⁹ També es conserva un certificat del capellà de Sant Pere de Montgrony, del 4 de març de 1724, que fa referència a les despeses per la guarda, sense incloure-hi la construcció de les barraques de la línia de frontera i els jornals dels homes que se'n varen ocupar. El total pujava a 541 lliures, que s'havien gastat en oli per als llums, mantes i flassades, destrals, pales, cànirs o llums d'oli. Això a part dels 1.582 jornals d'homes que varen fer guàrdia al santuari de Montgrony, el pla de la Pera, el Cortal i la plaça de Gombrèn (catorze homes diaris). Per la relació de despeses sabem que es va muntar una guàrdia a la plaça

47. ABEV, ANV, 803, p. 42v.

48. ABEV, Camprodon D/2, p. 92.

49. ABEV, Sant Pere de Gombrèn, R/2, p. 14v.

de Gombrèn fins que es varen posar en funcionament les barraques, fetes a torns per tots els veïns.⁵⁰

Un document de la notaria de Rupit de l'any 1724 ens informa de la importància que va tenir aquesta epidèmia al Collsacabra. El 2 de març de 1724 es redactava un document notarial amb les despeses que havia suposat aquest episodi de malaltia, sense incloure la formació de les barraques a la línia de frontera. En el conjunt es parlava d'oli, mantes, *xargones*, plats, olles, destrals, pales de ferro, llums d'oli, tant del que havia costat el seu desplaçament fins a la línia com del que s'havia donat a les persones que es trobaven a les barraques,

«[...] mas emplearon dos mil quatrocientos jornales de hombres para hazer guardias a las puertas de dicha Villa, puente de Susqueda, que da al rio Ter, a los collados nombrados al Grau de Olot y el otro de la Salut a sinco sueldos cada uno el jornal juntos hacen seys cientos libras cuyas cantidades toman suma de seys cientos noventa seys libra, diez y ocho sueldos y dos dineros; las quales se pagaron por tallas comunes echas entre los vecinos del mencionado termino y a más de todo lo referido emplearon mil y cien jornales por las mencionadas guardias de que el término no pagó cantidad alguna por haverse echo por turno entre los vecinos de aquel siendo la verdad que dichos vecinos perdieron los jornales de sus casas.»⁵¹

El brot de 1728

El 7 de juny de 1728, Guillermo de Melun, marquès de Risbourg, ordenava que, d'acord amb una disposició del rei Felip,⁵² es prenguessin mesures contra un brot de pesta en diferents illes de la Mediterrània, Nàpols i Constantinoble, que va saltar el confinament i va afectar Gènova i Venècia.

Per tot plegat, el rei imposava el tancament del comerç i les quarantenes amb Turquia i altres llocs. Consultada la Junta de Sanitat, es va prohibir el comerç amb qualsevol persona, gènere i embarcació que vingués de les zones infectades. Només hi havia dues excepcions: les persones procedents de Gènova ben documentades i el cotó que provingués de Malta —tot i això les persones passarien una quarantena de quaranta dies i després s'avaluarien, i les mercaderies passada la quarantena es posarien en els llutzerets, perquè es ventilessin i purifiquessin, durant deu dies més.

El comerç amb Àfrica es va tancar totalment, mentre que el provinent de França i Portugal seria admès després de passar la quarantena. Els barcos que volguessin entrar a port amb mercaderies prohibides serien aviats i se'ls donaria aliments, amb molta precaució (tal com s'havia dit el 1720). Les embarcacions que vinguessin de fora del Principat només serien admeses al port de Barcelona, que era l'única entrada de mar que quedava oberta. Si tot i això algú intentava entrar productes de llevant hi penava la vida i la confiscació per cremar-los en lloc públic.⁵³

50. ABEV, Sant Pere de Gombrèn, R/2, p. 16v. A la p. 17 es troba un document semblant per a la parròquia d'Aranyonet, que no copiem per no fer-nos repetitius.

51. ABEV, notarians Rupit, 1058, f. 22 i seg. [1724]. El document complet es troba transcrit a Roma i Casanovas (2019).

52. La disposició reial era del 28 de maig de 1728.

53. ABEV, AVV, 841s, s. p.

Epidèmies entre el bestiar

L'any 1732 es va produir una epidèmia entre el bestiar, per fer front a la qual es varen donar ordres contundents de separar els animals que estaven malalts dels que no, vigilar les aigües, els animals que es duguessin a l'escorxador i que els cadàvers fossin enterrats a sis pams de fondària en llocs apartats.⁵⁴

D'aquesta manera, el 24 de juny de 1732 es parla d'una epidèmia de pesta del bestiar al partit de Camprodon, que de moment només afecta el bestiar francès tot i que també n'havien resultat infectats alguns porcs de Monars (Girona). Com que la malura posava en perill els porcs del corregiment de Vic i del Bages, calia que els seus propietaris o cuidants els apliquessin un remei que se suposava que els acabava curant.

A les zones del Ripollès, on el bestiar transhumant pujava de la plana per travessar la frontera i anar a passar l'estiuada en terme de França, es varen donar ordres a l'alcalde de Camprodon perquè deixés passar el bestiar que pugés a les muntanyes de Prats de Molló, Rojà, Cadí, la Llovera i Marcet (Mentet?), però que vigilés el del seu terme, i que estigués atent quan el bestiar baixés per Sant Miquel de Setembre. També s'havien de vigilar els animals de munta que venien de França, separar els malalts i donar-los el remei ja esmentat.⁵⁵

A principis de juliol el marquès de Risbourg feia saber que la malura afectava alguns matxos i porcs del seu corregiment, de manera que aquesta finalment havia saltat al nostre país. Per aquest motiu ordenava que es reconegués l'aigua que bevien i que es netegessin les que no fossin corrents o que estiguessin brutes. També manava que persones intel·ligents reconeguessin el bestiar que es matés a les carnisseries. Així mateix, com que en alguns pobles s'havia vist que no es prenen les precaucions que tocava amb el bestiar que moria, s'ordenava a la justícia que cremés els cadàvers i els enterressin en un forat molt profund, cobrint-los amb bastanta terra i separant els animals malalts dels sans. Per altra banda, la Cúria indicava la fórmula contra la malura, perquè se suposava que amb aquesta es curava en tots els casos.⁵⁶

Sobre el tema dels porcs, Ramon M. Cornet (Cornet i Arboix, 1991: 80 i s.) ens informa que l'11 de juny de 1764 es va dirigir una carta a l'Ajuntament de Manresa en què s'assegurava que moltes de les malalties que patia la gent pobra eren fonamentalment producte de la cria de porcs dintre de les cases. Aquests animals removien els fems i produïen una pudor insuportable que corrompia l'aire de tot el barri. Segons els experts consultats per l'Ajuntament, els fems no eren perniciosos, a no ser que es remoguessin, cosa que els porcs feien habitualment. El 4 de juliol de 1764 es deia que es produïen més de 350 morts diàries.

Finalment, diguem que durant els anys vuitanta del segle XVIII hi va haver diversos episodis de malalties comunitàries, segons ens informa el metge Josep Masdevall (Masdevall i Terrades, 1786). Pel marc geogràfic destaquem les de Solsona, la Seu d'Urgell, Cardona, Manresa, Santpedor i tot el Lluçanès.

54. ABEV, AVV, 676.

55. ABEV, AVV, 678.

56. ABEV, AVV, 678.

Conclusions

Encara que amb menor virulència que en els episodis del segle XVII, durant el segle XVIII les aleatorietats sanitàries es varen continuar donant. Durant aquests episodis, però, es va posar en marxa una estratègia basada en l'aïllament perimetral del país, que sembla que va funcionar. Segurament aquesta mena d'actuació va ser afavorida pel nou context polític.

Una de les coses que destaca és la impossibilitat de fer-ne una anàlisi quantitativa per la manca de dades, i és que, tant al segle XVII com al XVIII, els registres parroquials es mostren clarament insuficients. Quedaria per establir —això sí— l'impacte dels brots del segle XVIII més enllà de les zones de frontera, on tampoc no semblen haver tingut una dimensió quantitativament gaire important.

Bibliografia

- ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. *Història d'Osona*. Vic: Eumo, 1984.
- ARRANZ I HERRERO, M. «Epidèmies i crisis agràries a la Catalunya Nova en el decenni de 1720: l'actitud de les autoritats borbòniques». *Aplec de Treballs* [Centre d'Estudis de la Conca de Barberà], núm. 7 (1985), p. 93-216. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2953275.pdf>>
- CIPOLLA, C. M. *Historia económica de la Europa preindustrial*. Madrid: Alianza Editorial, 1992.
- COL·LEGI OFICIAL DE METGES DE BARCELONA. *Advertiments convenients per lo govern polítich de la Ciutat de Barcelona, en precautio de la pesta...; Apuntaments per lo bon govern dels hospitals ò Morbaria*. Barcelona: En casa Ioseph Forcada, 1652.
- COMAS CLOSAS, F. «Sobreviure al segle XVII. La pesta de 1654». A: TORRAS I SERA, M. (ed.). *Manresa, de la Guerra dels Segadors a la Guerra Gran*. Manresa: Centre d'Estudis del Bage, 2014, p. 59-81.
- CORNET I ARBOIX, R. M. «Epidèmies, salut pública i estat de la ciutat de Manresa 1720-1756». *Gimbernat: Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, núm. 15 (1991), p. 75-88.
- DEAN, K. R.; KRAUER, F.; WALLØE, L.; LINGJÆRDE, O. C.; BRAMANTI, B.; STENSETH, N. C.; SCHMID, B. V. «Human ectoparasites and the spread of plague in Europe during the Second Pandemic». *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol. 115, núm. 6 (2018), p. 1304-1309. <<https://doi.org/10.1073/pnas.1715640115>>
- FORNERS, J. *Tractatus de peste, praecipue Gallo-Provinciali et Occitanica grassanti: in quinque parte divisus: cum annexis opusculis, praeliminariibus, scilicet relationibus, dissertationibus, [...]*. Barcin[one]: ex typ. Mariae Marti viduae, administratis per Dominicum Taller: venditur in Aedibus Typographiae..., 1725.

GRAELLS I PUIG, E. «Assaig d'història de les invasions de pesta al Ripollès». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 1983, p. 113-122. [En línia] <<http://www.raco.cat/index.php/AnnalsCER/article/view/203933/304901>>

MASDEVALL I TERRADES, J. *Relacion de las epidemias de calenturas pútridas y malignas que en estos últimos años se han padecido en el Principado de Cataluña y principalmente de la que descubrió el año pasado de 1783 en la ciudad de Lérida, Llano de Urgel [...]: con el método [...] de* (Segunda ed). [Madrid]: en la Imprenta Real, 1786. <<http://soltorres.udl.cat/handle/10459/2506>>

Parets, M. (1888). *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña*. Impr. y Fundición de Manuel Tello.

PARETS, M. *Dietari d'un any de pesta*. Vic: Eumo, 1989.

PLADEVALL I FONT, A.; SIMON I TARRÉS, A. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII: segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*. Barcelona: Curial, 1986.

ROMA I CASANOVAS, F. *Abarracats. La pesta de 1650-1654 a la muntanya catalana de Girona a Manresa*. Sant Joan les Fonts: Editorial Oliveras (Jaume Oliveras Compte), 2019.

ROSSELL, J. F. *El verdadero conocimiento de la peste: sus causas, señales, preservacion, I Curacion [...]*. Barcelona: Sebastian i Iaime Mathevad, Impresores [...], 1632.

SCHMID, B. V.; BÜNTGEN, U.; EASTERDAY, W. R.; GINZLER, C.; WALLØE, L.; BRAMANTI, B.; STENSETH, N. C. «Climate-driven introduction of the Black Death and successive plague reintroductions into Europe». *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 112, núm. 10 (2015), p. 3020-3025. <<http://www.pnas.org/content/112/10/3020.abstract>>

SPYROU, M. A.; TUKHBATOVA, R. I.; FELDMAN, M.; DRATH, J.; KACKI, S.; BELTRÁN DE HEREDIA, J.; ARNOLD, S.; SITDIKOV, A. G.; CASTEX, D.; WAHL, J.; GAZIMZANOV, I. R.; NURGALIEV, D. K.; HERBIG, A.; BOS, K. I.; KRAUSE, J. «Historical *Y. pestis* Genomes Reveal the European Black Death as the Source of Ancient and Modern Plague Pandemics». *Cell Host & Microbe*, vol. 19, núm. 6 (2018), p. 874-881. <<https://doi.org/10.1016/j.chom.2016.05.012>>

VILLALBA, J. DE. *Epidemiología española o historia cronológica de las pestes [...] que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año 1801: con noticia de algunas otras enfermedades [...]*. Madrid: Imprenta de D. Fermín Villalpando, 1803.

